

ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Кузнецова Оксана Вікторівна,
професорка кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
Котелевська Ніна Вікторівна,
вихователька КЗ "Харківська спеціальна школа № 5"
Харківської області ради

***Анотація.** У тезах розглянуто питання особливостей розвитку професійної рефлексії в процесі становлення майбутнього фахівця початкової освіти. Проаналізовано характерні особливості розвитку професійної рефлексії вчителя та професійно-значущі особистісні якості педагога.*

***Ключові слова:** професійна рефлексія, розвиток професійної рефлексії, саморозвиток особистості, педагогічна рефлексія, майбутні фахівці початкової освіти.*

Реорганізація, яка відбувається в національній освітній системі, впровадження провідних ідей Концепції нової української школи є вагомим чинником для корінного поліпшення якості освітнього процесу сучасної школи, впровадження особистісно-орієнтованого підходу, що передбачає доцільне поєднання продуманих зовнішніх виховних впливів з активністю особистості в справі власного розвитку і вдосконалення.

Професіоналізм майбутнього фахівця початкової освіти безпосередньо залежить від якості педагогічної підготовки фахівця, яка повинна можливість реалізації особистого потенціалу, формування глибоких професійних знань і умінь, свободу вибору умов і форм навчання. З огляду на це змінюються основні акценти педагогічної освіти, йде інтенсивна робота над коригуванням цілей, змісту, структури, методів педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що в результаті має вплинути на якість підготовки до професійної діяльності. Тому, пріоритетним завданням у системі вищої педагогічної освіти стає розвиток рефлексивних умінь майбутніх фахівців початкової освіти.

Основою саморозвитку особистості є рефлексія, яка допомагає емоційно переглянути, «пережити» усвідомлювані переваги та недоліки власної особистості.

Цей феномен все частіше зустрічається в переліку професійної педагогічної термінології. Поняття «професійна рефлексія» має свої витoki, свою траєкторію розвитку і особливості наповнення змістом. Як і більшість понять, що мають широке поширення, воно виявилось вкрай неоднозначним.

Тлумачення поняття «рефлексія» має важливе значення для дослідження рефлексії на педагогічному рівні. Рефлексивне ставлення вчителя до власної діяльності проявляється в самих різних ситуаціях. Вчитель не може не

аналізувати і не оцінювати того, що робить він сам, його колеги, учні. Педагогічна рефлексія здійснюється не тільки в спеціально організованих формах (семінари, конференції та інші), але і в неформальному спілкуванні з колегами, в обмірковуванні власних дій.

Варто проаналізувати найбільш характерні особливості розвитку професійної рефлексії вчителя: предметом аналізу вчителя в даному випадку є деяке практичне рішення, отримане в досвіді інших вчителів або в його власній діяльності; по відношенню до розв'язання вчитель займає своєрідну дослідницьку позицію. Його цілями є вироблення достатньо чіткого уявлення про дане рішення, визначення особистісного ставлення до нього, вивчення можливостей його перенесення з одних умов в інші; вивчення практичного вирішення відбувається через співвіднесення його як з досвідом інших вчителів, так і зі своїм власним досвідом. При аналізі рішень головне не їх опис (хоча і воно необхідно), а розкриття провідних ідей, покладених в основу вироблення цих рішень, вироблення їх конструктивних схем, визначення критеріїв і показників успішності їх реалізації. Йдеться про виявлення принципів створення таких конструктивних схем, про розкриття внутрішньої логіки практичних рішень вчителя. Без цього не можна ні раціонально зрозуміти структуру практичних рішень, ні конструктивно їх використовувати.

Характерними рисами професійної рефлексії вчителя є те, що він здатний внутрішньо приймати, усвідомлювати і оцінювати труднощі і протиріччя педагогічного процесу, самотійно і конструктивно вирішувати відповідно зі своїми ціннісними орієнтаціями, розглядати труднощі як стимул подальшого розвитку, подолання власних меж. Рефлексуючий учитель це думає, аналізує, досліджує свій досвід учитель, володіє здатністю до саморозвитку. Важливо, що результативність впливу педагога на учнів значно підвищується завдяки рефлексивним процесам.

Для визначення основних якостей розвитку професійної рефлексії майбутніх фахівців початкової освіти в психолого-педагогічній літературі використовуються різноманітні вирази: «професійна педагогічна рефлексія», «педагогічна рефлексія», «професійна рефлексія педагога», «рефлексія вчителя». Також відомо, що термін «професійна педагогічна рефлексія» є одним із різновидів поняття «професійна рефлексія». В психолого-педагогічній літературі її розглядають як: системоутворювальний елемент професійної діяльності, який впливає на підвищення рівня професіоналізму будь-яких фахівців [4]; співвіднесення можливостей свого «Я» з вимогами професії, що сприяє стимулюванню та розвитку професійних якостей фахівця [2]; засіб, що допомагає особистості сформулювати очікувані результати, спроектувати подальшу діяльність, визначити індивідуальний професійний шлях [5]. Учені Г.С. Костюк, С.Д. Максименко та інші також доводять необхідність застосування педагогом рефлексії під час проектування освітнього процесу, безпосередньої практичної взаємодії з учнями, самоаналізу та самооцінки власної діяльності [4, с. 19-22].

Дослідженням проблем педагогічної рефлексії присвячені доробки Андрющенко О. О. [1], який висвітлює її як багаторівневу. Автор вирізняє

загальнонаукову та педагогічну рефлексію. Загальнонаукова рефлексія ґрунтується на наукових знаннях різного типу (філософському, етичному, соціально-психологічному, педагогічному тощо) та є процесом осмислення педагогом наукових уявлень про життєві цінності людини, його філософські й культурні орієнтири. Андрющенко О. О. поділяє педагогічну рефлексію на теоретичну та практичну. Теоретична педагогічна рефлексія – це процес осмислення вчителем аксіологічних орієнтирів у професійній діяльності, пов'язаних з вихованням і розвитком у дітей ціннісних орієнтацій життєдіяльності. Практична педагогічна рефлексія забезпечує процес осмислення вчителем власних дій під час вирішення проблемних ситуацій, у межах яких вона виникає. Залежно від того, результати якої діяльності (пізнавальної чи практичної) осмислюються вчителем у конкретній педагогічній ситуації, відбувається або абстрагування, або конкретизація знання. На думку Андрющенко О. О., єдність абстрагування й конкретизації загальнонаукового, теоретичного й емпіричного знання в професійно-педагогічній діяльності є умовою розвитку багаторівневої рефлексії вчителя [1].

Відомий український науковець І. А. Зязюн у своїй педагогічній спадщині розглядав професійну педагогічну рефлексію в межах проблем дидактики, по-перше, як пошук, оцінку та обговорення вчителя з самим собою власного досвіду; по-друге, як безумовний чинник педагогічної творчості [3, с. 8-9].

Таким чином можна зробити висновок, що вся професійна діяльність вчителя обов'язково пов'язана з рефлексивними процесами, які проявляються:

- у процесі практичної взаємодії педагога з учнями, коли він прагне адекватно розуміти і цілеспрямовано регулювати думки, почуття і вчинки учнів;

- в процесі проєктування діяльності учнів, коли вчитель розробляє мету навчання і конструктивні цілі їх досягнення, причому розробляє їх з урахуванням особливостей учнів і можливостей їх просування і розвитку;

- у процесі самоаналізу і самооцінки вчителем власної діяльності і самого себе як її суб'єкта.

Для того, щоб мати можливість глибоко усвідомлювати проблеми, що виникають в освітньому процесі, правильно обирати шляхи їх розв'язання, критично оцінювати ситуацію та коригувати отримані результати потрібен постійний аналіз і самоаналіз вчителя.

Професійна педагогічна рефлексія, взаємопов'язана з професійною свідомістю і самосвідомістю, допомагає фахівцеві вийти зі стану своєрідного «поглинання» самої професією і подивитися на неї з позиції «стороннього» спостерігача, зайняти позицію «поза нею», «над нею» - для судження про неї. Професійна педагогічна рефлексія, таким чином, визначає ставлення фахівця до самого себе як до суб'єкта діяльності, передбачення себе в конкретній робочій ситуації. Здатність порівнювати, зіставляти власне бачення себе з оцінками інших учасників взаємодії допомагає вчителю початкових класів усвідомити, як він насправді сприймається і оцінюється іншими людьми.

Впливаючи на внутрішні стимули розвитку потреби педагога в самоосвіті самореалізації, самовдосконаленні, рефлексія є особистісною якістю, та тісно

пов'язана з творчістю в професійній сфері, з усвідомленням себе в цій позиції і оцінкою ефективності своєї діяльності, з осмисленням її не тільки «для себе», але і «для інших».

Отже, розвиток професійної рефлексії майбутніх фахівців початкової освіти створює реальні передумови для реалізації інтелектуальної, особистісної, професійно-предметної та комунікативної сфер в процесі становлення фахівця. Її ефективність полягає не тільки в підвищенні рівня освіченості майбутнього вчителя, а й в максимальному ступені розвитку у нього здатності до самореалізації, самоврядування, саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю та самокорекції.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко О.О. Сутність феномену «рефлексивні вміння педагога». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя, 2016. Вип. 51 (104). С. 67-73.
2. Вульфів Б.З. Профессиональная рефлексия: потребность, сущность, управление. Magister. 1995. № 1. С. 71-79.
3. Зязюн І.А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії. Світло. 1996. № 1. С. 4-9.
4. Максименко С.Д. Рефлексія – шлях до продуктивного самовизначення. Психолог. 2005. № 1. С. 19-22.
5. Резван О.О. Шляхи вдосконалення професійної рефлексії вчителів проектних класів «Інтелект України». Рідна школа. 2016. № 4. С. 65-69.